X'tip ta' kitba tinteressa lill-Maltin?[1]

minn Ġorġ Mifsud

Dan l-argument huwa vast wisq biex tiftħu fi ħmistax-il minuta. Fil-qosor se nipprova nitkellem fuq il-punti ewlenin li jispikkaw orizzontalment u vertikalment b'referenza għall-ktieb Malti — orizzontalment fost il-Maltin stess li jagħżlu l-ktieb x'jaqraw u vertikalment fost l-awturi u l-pubblikaturi li flimkien qed ikunu l-egħjun ewlenin li jipproduċu l-kotba u li jagħżluhom jew iwarrbuhom il-qarrejja. Se nagħti l-kummenti tiegħi bħala kittieb u għalliem tat-tfal, l-aktar fil-qasam sekondarju mill-I Klassi u sas-VI Klassi.

Żviluppi fl-għażla, fil-kwalità u fl-oriġinalità tal-ktieb Malti saru żgur f'dawn l-aħħar għoxrin/ħamsa u għoxrin sena. Min għalaq il-ħamsa u t-tletin jiftakar sewwa l-faqar tal-kotba fuq l-ixkafef tal-librerija u tal-ħwienet għal dik li hija għażla ta' kotba bil-Malti. Dawk kollha fostkom li bħali għamlu l-Matrikola Ordinarja u Avvanzata tal-Malti xi ħmistax/għoxrin sena ilu jiftakru l-faqar fl-għażla, fl-argumentazzjoni u fl-istampar tal-kotba li kellna, tant li ħafna minn sħabna dak iż-żmien kienu jispiċċaw biex joboghdu u jwaqqgħu għaż-żufjett il-"letteratura" li kellna nistudjaw u li f'"xahrejn", biex nuża l-kliem-moda tagħhom, kienu kapaċi jgerfxu kollox.

Mill-banda l-oħra ma rridux inkabbruha żżejjed: fil-familji, fil-klassijiet iż-żgħar u l-kbar, ġie li anke fost l-għalliema sħabna u s-surmastrijiet u s-sinjori bħala l-awtoritajiet ta' fuqna, għad baqa' oppożizzjoni ġmielha u xettiċiżmu kiefer fuq l-importanza tal-Malti, kemm tal-lingwa u wisq aktar tal-Letteratura. Minn żmien ir-"rewwixta" b'saħħitha tas-Sittinijiet għadda żmien biżżejjed biex nistħarrġu xi ftit flimkien illum aħna u resqin lejn tmiem is-seklu għoxrin, "X'tip ta' kitba tinteressa lill-Maltin?"

Nippreferi naqsam lill-qarrejja tal-kitba bil-Malti f'dawn il-kategoriji soċjali: 1. it-tfal ta' l-iskejjel primarji, 2. it-tfal ta' l-ewwel tliet snin fl-iskejjel sekondarji, 3. it-tfal fir-IV u l-V Sena tas-Sekondarja u l-klassijiet tas-Sekondarja Ogħla, 4. il-professjonisti, 5. in-nisa tad-dar, 6. il-ħaddiema ta' l-id, il-morda u x-xjuħ.

Bl-eċċezzjoni kbira ta' kotba relevanti bħal **Rajt Malta Tinbidel** (1974) ta' Herbert Ganado u **Fil-Parlament ma Jikbrux Fjuri** (1986) ta' Oliver Friggieri, ikollna nistqarru li l-biċċa l-kbira tal-Maltin jaqraw biss żewġ kwalitajiet ta' kotba: 1. il-kotba ta' l-iskola u ta' l-eżami, 2. il-gazzetti, mgħobbija wisq b'enfasi qawwija fuq il-politika. Anzi mit-III Klassi tas-Sekondarja 'l fuq mhux darba u tnejn issib numru mdaqqas ta' studenti li jixtru l-gazzetta ta' kuljum jew ta' l-inqas iġibuha fil-klassi magħhom, anke f'xi skejjel privati (fejn ir-regolamenti jordnaw xorta oħra). U ż-żewġ kotba li semmejna ftit ilu u li nqraw minn bosta Maltin u Għawdxin għandhom doża qawwija ta' aspetti politiċi. Għala dan?

Id-delettanti tal-**Melitensia**, u li jiena nqegħedhom mat-taqsima tal-professjonisti, ma jipproduċux suq kbir. Rari jaqbżu l-500. Il-pubblikatur lokali jaf biżżejjed li jmur tajjeb bil-kotba ta' l-iskola. L-iskola għandha suq magħruf u jista'

bi dritt jippjana minn qabel skond l-għadd ta' l-istudenti. Imbagħad, anqas minn hekk hemm ir-rumanzi u n-novelli popolari, 'il bogħod minn kull kreattività jew metaforizzazzjoni. Dawn il-qarrejja tagħhom ilaħħqu ma' l-elf/elfejn ruħ u jiżdiedu ġmielhom jekk ix-xogħol jinqara fuq il-mezzi tax-xandir u l-pubblikatur jirnexxilu jitfgħu fis-suq fl-istess żmien. Allura, għala r-rumanzi u l-kotba ta' ċertu livell artistiku aċċettat ftit li xejn għandhom ċans jaqbdu l-art hawn Malta, ħlief meta jkunu t-testi għall-eżami? Lanqas ma hemm għalfejn f'dan il-kuntest niddiskutu l-antoloġiji tal-poeżija minħabba l-istmerrija kbira li jitilgħu biha kontrieha t-tfal sa mill-klassijiet bikrin tal-primarja minħabba sistema ħażina ta' tagħlim bl-amment.

Għall-mistoqsija li għadni kemm għamilt nibda nwieġeb billi nqegħdilkom xi fatti konkreti. Safejn naf jien sa issa saru biss żewġ **"surveys"** fuq il-qari tal-Maltin u li ftit li xejn ingħataw prominenza fuq il-mezzi ta' komunikazzjoni. Minkejja li saru biss fost l-istudenti, il-konklużjonijiet tagħhom għandhom relevanza kbira għall-argument tagħna għax jirriflettu sew fuq il-qagħda kulturali u edukattiva ta' l-ambjent u l-familja Maltija.

Fl-ewwel **"survey"** li sar f'Novembru, 1979 mill-"Għaqda Bibljotekarji" Maltin fost 1,600 student ta' l-iskejjel primarji u sekondarji, insibu li 54.3% ta' l-istudenti fl-iskejjel tal-Gvern jippreferu jaqraw bil-Malti, waqt li 94.7% fl-iskejjel privati jippreferu jaqraw bl-Ingliż (ara, **Għaqda Bibljotekarji Newsletter**, Ottubru-Diċembru, 1982).

It-tieni **"survey"** sar fir-rebbiegħa ta' l-1981 mill-Ġermaniż Reinhold Kontzi, professur fl-Università ta' Tübingen u li għal dawn l-aħħar 27 sena qagħad jispeċjalizza fil-fonetika u l-lingwistika Maltija. Flimkien mas-Sur Joe Zammit Mangion mid-Dipartiment ta' l-Edukazzjoni jiena kelli sehem sħiħ fil-preżentazzjoni tal-mistoqsijiet tal-kwestjonarju lil għaxar skejjel, bħall-Iskola Teknika tan-Naxxar, l-Iskola Sekondarja ta' St Andrews, Maria Regina tal-Blata l-Bajda, is-Seminarju tar-Rabat, Malta, il-Kulleġġ San Alwiġi, il-Kulleġġ tas-"Sacred Heart", u l-Kulleġġ tad-Dorotej fl-Imdina. Ir-riżultati li rnexxielu jiġbor Kontzi huma importanti ħafna għall-qasam soċjo-edukattiv u letterarju Malti u min irid jista' jarah fl-istudju tiegħu bil-Ġermaniż **Theorie, Methoden und Modelle der Kontaklinguistik — Methodische Probleme des Maltesischen: Faktoren, die in zweisprachiger Situation die Erhaltung einer kleinen Sprache Hemmen oder Fördern** (bil-Malti, **Teorija, Metodi u Mudelli tal-Lingwistika tal-Kuntatt — Problemi Metodiċi tal-Malti: Fatturi li f'Sitwazzjoni Bilingwali Jseddqu Jew Jostakolaw il-Preservazzjoni ta' Lingwa Ċkejkna**, Bonn, 1983, paġ. 347-58).

B'kollox Kontzi ġabar 1,400 kwestjonarju, li flimkien mal-kwestjonarju ta' l-"Għaqda Bibljotekarji" jgħaqqdu n-numru sabiħ ta' 3,000 student. Il-punti relevanti għal-laqgħa tagħna llum huma:

	Skola Teknika Naxxar	San Alwiġi	Is-"Sacred Heart"
Qari bil-Malti biss			
gazzetti	35%	5%	2%
·kotba	16%	3%	0%
Qari bl-Ingliż biss			
gazzetti	9%	33%	56%
kotba	22%	'44%	51%
Qari bil-Malti u bl-Ingliż			
gazzetti	56%	62%	42%
kotba	62%	51%	48%

Skond Kontzi, u hawn qiegħed nislet kelma b'kelma, "...Mill-istudenti tas-sengħa ta' l-Iskola tan-Naxxar 22% jaqraw biss kotba bl-Ingliż. L-attitudnijiet tal-lingwa jidhru kumplessi ħafna iżjed. L-istudenti b'rabta qawwija ma' l-Ingliż iħossuhom miġbuda b'sens qawwi lejn il-Malti. Dawk li ma' l-ewwel daqqa ta' għajn jidhru jispikkaw favur il-Malti, tant jafu bl-Ingliż li jaqraw kotba bl-Ingliż. F'dan il-każ irridu nieħdu flimkien lil dawk li jaqraw bl-Ingliż biss ma' dawk li jaqraw biż-żewġ lingwi u hekk għall-istudenti tan-Naxxar nitilgħu sa 84%" (paġ. 355).

Mis-"**survey**" ta' Kontzi jidher wisq l-għadd kbir ta' studenti Maltin li ma jaqrawx, mhux biss bil-Malti iżda wkoll bl-Ingliż, f'soċjetà bilingwali. Kotba bil-Malti, ngħidu aħna, bejn it-tliet skejjel imsemmija, jaqraw minn ras għal ras 6.33%, bil-Kulleġġ tas-"Sacred Heart" li jispikkaw għax ma jaqraw xejn waqt li tan-Naxxar jaslu biss sa 16%. Bl-Ingliż biss il-perċentwal jitla' ras għal ras għal 39%, bil-Kulleġġ tas-"Sacred Heart" l-aktar li jaqraw u b'tan-Naxxar għal 22%. Bl-Ingliż u bil-Malti l-perċentwal jispara 'l fuq minn ras għal ras għal 50.3%, u kif stqarr Kontzi, jitla' għal 62% għal tan-Naxxar.

Jidher biċ-ċar li l-qari bil-Malti għadu għaddej, kif sa issa minn dejjem kien, minn żmien marradi minkejja li l-Malti ilu lingwa nazzjonali 'l fuq minn 50 sena. Għandu marda li tirrifletti l-ambjent kulturali Malti kollu. Kulħadd għadu bl-idea fiss li biex tgħallem u/jew biex tikteb bil-Malti ma hemmx għalfejn tkun studjajtu qabel, qisu l-Malti jrid jingħadd bħala l-eċċezzjoni miskina fost il-lingwi kollha tad-dinja. Għalija dan jixhed is-sens kbir ta' inferjorità li għadna mwikkijin bih minħabba l-kolonjaliżmu.

B'xorti ħażina anke mill-kittieba u l-għalliema stess tal-Malti qed issir ħsara kbira: ngħidu aħna, hemm in-nuqqas ta' preparazzjoni fil-lingwistika u fil-letteratura b'tali mod li l-istudenti qed jiddejqu jisimgħu u mal-qattusa teħel l-għarusa. Imbagħad, toħroġ ktieb u kull kittieb u għalliem li jafek jippretendi

b'wiċċu minn quddiem li tnewwilu kopja b'xejn u b'hekk tkun diġà qtajt qalb il-pubblikatur tiegħek b'dawn il-kopji komplimentari. Karmenu Vassallo kemm-il darba qalli li l-kittieb Malti sinċier irid jaħdem "bil-ponta tas-sejf", li l-kittieba tal-Malti ftit kienu jixtrulu l-kotba tiegħu u ġie li ħarġilhom hu minn butu stess biex jixtrilhom kopja għax ma kienx jifdallu kopji personali. Darba waħda, meta kont ħriġtlu l-antoloġija ta' ittri **Għażiż Karmenu...** (1982) bl-għajnuna sħiħa tad-direttur tal-Kumpanija Gulf, illum P.E.G., is-Sur Manwel Debattista, Vassallo sab ma' wiċċu qatgħa kbira: filli ħafna entużjażmu mill-kittieba u filli ftit kienu minnhom li xtraw kopja! L-aħħar kopja ta' l-ewwel edizzjoni ta' l-antoloġija tiegħu **Nirien** (1938) kien taha b'xejn fl-1970, kważi 35 sena wara, qisu l-kittieb ma għandux dritt igħix bħal ħaddieħor!

Esperjenza personali tolqot ir-rivista **Mis-Sillabu** għall-istudenti tal-Matrikola tal-Malti fil-Livell Ordinarju u fil-Livell Avvanzat. Bl-għajnuna sħiħa tas-Sur Debattista u tas-Sur Mario Azzopardi rnexxielna noħorġu biċċa xogħol li kienet tingħoġob ħafna mill-istudenti għall-fejda, għall-kreattività u l-oriġinalità fil-produzzjoni. Imma sabet għadd ta' individwi, fosthom xi għalliema, li għamlulha ħsara kbira: il-materjal tar-rivista għamluh tagħhom, ħadulu fotokopji bl-egħxieren u għaddewh lill-istudenti tagħhom bla ma rreferew għaliha u bla ma taw kas tal-jedd letterarju u editorjali bi ħsara kbira finanzjarja għall-kumpanija. Jidhirli li l-problema tal-kitba qiegħda fost l-oħrajn, fostna wkoll il-kittieba u l-għalliema u qabel ma nikkritikaw lil ħaddieħor jaqbel li nduru magħna nfusna sewwa u nħarsu lejn ħotbitna.

X'jista' jsir?

1. Nikkonvinċu ruħna qabel kulħadd li l-Malti għandu jeżisti bla ebda kundizzjoni bħala **karatteristika** nazzjonali u mhux biss bħala **wirt** nazzjonali li tista' ma tkunx delettant tiegħu, bħal min m'huwiex delettant ta' l-antikità. Ma hemm xejn ħażin f'li wieħed jilqa' l-kultura internazzjonali li teħodna 'l hemm mill-egħluq tax-xtut tagħna; imma tkun ħasra, anzi diżgrazzja jekk nitilfu għal kollox l-identità nativa tagħna. L-aspetti Maltin ta' l-etos tagħna jistgħu ma jkunux "kbar" jew "sbieħ" għal ħaddieħor, iżda xorta jibqgħu s-sehem waħdieni tagħna liċ-ċiviltà.

2. Id-Dipartiment ta' l-Edukazzjoni hemm bżonn li jkompli **jagħti** importanza lill-Malti daqs is-suġġetti l-oħra u tinqata' darba għal dejjem il-mentalità li l-Malti jista' jgħallmu kulħadd jew li r-Reliġjon ma ngħallmuhiex bil-Malti bħalma għadu jiġri f'xi skejjel privati. It-traġedja hija akbar fi skola magħrufa għax il-Letteratura u l-Grammatika tal-Malti fir-IV Klassi qed jitfissru l-ħin kollu bl-Ingliż!

3. Aħna l-kittieba kollha hemm bżonn naqtgħuha darba għal dejjem li jekk xogħolna ma jippreżentax kontribut serju lill-Malti, aħjar ma noħorġu kotba xejn. Il-pajjiż ibati bil-kotba medjokri u bir-raġun kollu l-pubblikaturi ma jafdawniex. Il-pubblikatur jew il-qarrej li lgħabnieh darba, darba oħra joqgħod b'seba' għajnejn anzi seba' mili 'l bogħod minna. Il-kritika oġġettiva u onesta għandna nfittxuha u ngħożżuha u mhux nistkerrhuha.

4. Il-pubblikaturi u l-awtoritajiet tal-pajjiż nitolbuhom jirrispettaw id-drittijiet tagħna. Għandna nitħallsu bil-fier u dan il-ħlas ma għandux jitqies bħala karità u bħala privileġġ. L-awtoritajiet tal-pajjiż għandhom itawlu d-dritt tal-"copyright" għall-anqas għal 50 sena wara l-mewt tal-kittieb u jgħinuna fix-xogħol tagħna. Sa issa s-sussidji lill-kittieb Malti, b'xi ftit eċċezzjonijiet, dejjem kienu miżeri.

5. Fil-pajjiż ma għandniex it-tradizzjoni tal-qari fit-trobbija tal-familja. M'hux sewwa li l-kotba fl-iskejjel tal-Gvern jingħataw lill-istudenti fil-bidu tas-sena biex imbagħad jittiħdulhom fl-aħħar tas-sena skolastika, qisu l-qari wkoll għandu l-vaganzi tiegħu. Hawn għadd ġmielu ta' nies li ma jridux ikunu jafu b'qari u b'din is-sistema l-ferita qed inkomplu nkabbruha. Hemm bżonn kampanja sħiħa fuq il-mezzi kollha ta' komunikazzjoni, l-aktar it-televiżjoni biex nolqtu lil dawn in-nies li għandhom antagoniżmu kbir lejn il-qari imma li s-sett tagħhom iħalluh miftuħ sa l-aħħar kuljum. Kulħadd hemm bżonn jaħdem id f'id biex il-ktieb Malti bħala prodott ikun jistħoqqlu l-qima ta' kulħadd.

6. Hemm bżonn li ssir reviżjoni sħiħa tas-sillabi kollha tal-Malti mill-iskejjel primarji sal-Livell Avvanzat. It-tfal tagħna għadhom iħabbtu wiċċhom ma' kotba bħal **Ġabra ta' Proża** (1952) ta' Reġinald Vella-Tomlin (vol. I u II), **Stejjer u Ħrejjef** (1951) ta' Temi Zammit, u **Anġli tan-Niket** (1938) ta' Ġino Muscat Azzopardi.

Ma nistgħux noqogħdu nilagħbu, daqqa nimxu 'l quddiem u daqqa lura. Fis-Sebgħinijiet kien hemm, għal-Livell Ordinarju jew għal-Livell Avvanzat tal-Matrikola tal-Malti, ir-rumanzi **Il-Gaġġa** (1971) u **Samuraj** (1976) ta' Frans Sammut. Għax il-ġenituri ma fehmux lil **Samuraj** u waslu biss sal-qoxra tiegħu, bdew jipprotestaw biex jitneħħa mis-sillabu. Fi skola minnhom kien hemm għalliem li ma riedx igħallmu. F'oħra kien hemm għalliem ieħor li beda jaqbeż xi paġni minnu u l-istudenti kienu jmorru d-dar jew il-grawnd fil-brejk ta' nofsinhar u joqogħdu jaqraw biss il-paġni maqbużin mill-għalliem barra mill-kuntest tagħhom, u bi ħsara kbira għar-rumanzier. F'oħra l-ġenituri għaddew riżoluzzjoni li jekk il-ktieb ma jitneħħiex jew ma jkunx hemm alternattiva ma jħallux lit-tfal tagħhom jagħmlu l-eżami. Id-Dipartiment tal-Malti daħħal l-alternattiva bir-rumanz **Nikol Għabdul** (Mogħdija taż-Żmien, nru 69, 70) ta' Luwiġi Vella u dan ftit li xejn jistħoqqlu l-isem ta' "rumanz" storiku aħseb u ara kemm iħabbatha mal-livell ta' Sammut. Lili, li insistejt li nibqa' ngħallem lil **Samuraj**, iddettawli bla kondizzjoni biex inwarrbu u biex ngħallem lil **Nikol Għabdul**.

Dan l-aħħar ir-rumanz **L-Għar tax-Xitan** ta' J.J. Camilleri dam sena biss fis-sillabu tal-Livell Avvanzat biex imbagħad iddaħħal rumanz ieħor li bħala stil, minkejja l-kwalitajiet letterarji tiegħu, m'huwiex modern bħal ta' Camilleri.

Fit-III Klassi Sekondarja ta' l-Iskejjel tal-Gvern hemm it-teledramm **Ħitan** ta' Francis Ebejer. Dan huwa pass tajjeb. Iżda mbagħad, għala t-tfal fis-sena ta' wara qed jaqgħu għal-livell ta' **San Ġwann** (1939) ta' Ġużè Galea u ta' **Il-Għid taż-Żgħożija** (1946) ta' Ġorġ Pisani? Fost l-istudenti qed tkompli tissaħħaħ il-fehma li l-Malti ma għandu xejn u dan nafu li m'huwiex veru. Kif tridhom jaqraw bil-Malti?

Imbagħad, ċerti awturi bħal Juan Mamo ta' **Ulied in-Nanna Venut fl-Amerika** għadhom maqlugħa 'l barra mill-**Antoloġija ta' Proża Maltija** (2 volumi) ta' Ġużè Aquilina fil-Livell Avvanzat, l-istess bħalma kien Ġużè Ellul Mercer mill-antoloġija li kellna għall-eżami aħna, **Ward ta' Qari Malti** ta' Saydon u Aquilina u li baqgħet tintuża għall-eżami tal-Matrikola tal-Malti fil-Livell Ordinarju sas-Sebgħinijiet.

Fil-25 ta' Ġunju, 1972 kien sar simpożjum fuq il-Ktieb Malti mill-"Għaqda Bibljotekarji" fejn f'waħda mir-riżoluzzjonijiet issemma' li "il-ġenerazzjoni li tielgħa (hemm bżonn) ma titrawwimx fi preġudizzju kontra l-prodott tal-ktieb Malti,...biex il-Ktieb Malti fl-iskejjel ma jinħassx daqshekk inferjuri,... li jingħata skop lill-kontemporanjetà storika u letterarja fis-sillabi tal-Malti ta' l-eżamijiet kollha... Dan biex il-letteratura tagħna tkun aktar flessibbli u biex l-awtur modern jistabbilixxi l-messaġġ tiegħu mal-poplu intelliġenti". Sa issa, ħmistax-il sena wara għadu ma sar kważi xejn ħlief fil-klassijiet il-kbar mir-raba' waħda 'l quddiem. Il-livell primarju għadu traskurat għal kollox.

7. Hemm bżonn tispiċċa l-enfasi żejda fuq il-grammatika, l-aktar fis-Sekondarja. Hawn it-tliet lezzjonijiet fil-ġimgħa ġie li qed isiru grammatika kollha. Lit-tfal qed irrawmuhom bħala studjużi tat-terminoloġija grammatikali imma qed neqirduhom letterarjament għax qed jitħallew sajmin mill-fatt li hemm kotba oħra x'jistudjaw.

8. Hemm bżonn li l-pubblikaturi kollha jagħrfu l-bżonn li l-Ktieb Malti jsib postu fl-ekonomija Maltija u jibqa' ekonomikament vijabbli biex, skond "Il-Manifest tal-Ktieb" imxandar mill-UNESCO għall-1972 bħala s-Sena Internazzjonali tal-Ktieb, "il-ktieb jibqa' l-aktar mezz sempliċi, l-aktar irħis u l-aktar effiċjenti li qatt ġie vvintat". Dan bla ma ninsew il-limitazzjonijiet kbar li l-ktieb Malti għandu jaħdmu kontra tiegħu, bħaċ-ċokon ta' pajjiżna, il-limitazzjoni finanzjarja u l-limitazzjoni intellettwali. Malta ma jistax ikollha numru kbir ta' kittieba tajba daqskemm għandhom il-pajjiżi akbar minnha. L-istampar ma jistax jaqbeż l-eluf. Is-suq żgħir jibqa' problema ewlenija!

9. Il-libreriji kollha ta' l-iskejjel primarji u sekondarji tal-Gvern u tal-Privat għandhom ikunu mgħammra bil-kotba kollha li joħorġu. In-numru tal-kopji meħtieġa jista' jkun fiss minn qabel u dan għandu jħajjar lill-pubblikaturi biex jidħlu għall-intrapriża tagħhom bil-qalb.

Fil-ktieb hemm il-bidu ta' kull proċess għall-iżvilupp. Jekk f' pajjiżna ma nsibux tarf tal-problema tal-qari, b'referenza speċjali u ġusta għal-Letteratura u l-kultura Maltija, l-isforzi kollha li qed isiru f'oqsma oħra jisfaw fix-xejn.

1 *Taħdita li saret għal diskussjoni waqt seminar organizzat mill-Fondazzjoni Ġużè Ellul Mercer (ĠEM) fl-20 ta' Ġunju, 1987.*